

آسیب‌های ناشی از عضویت و فعالیت در شبکه‌های اجتماعی در میان

نوجوانان و جوانان شهر اردبیل

دکتر علی جعفری*

چکیده

رشد روزافزون شبکه‌های اجتماعی و پیامدهای اجتماعی و فرهنگی آنها، مطالعه در خصوص این رسانه‌ها را حایز اهمیت و ضرورت کرده است، بر این اساس هدف از پژوهش حاضر، بررسی آسیب‌های ناشی از عضویت و فعالیت در شبکه‌های اجتماعی در میان نوجوانان و جوانان شهر اردبیل بوده است. جامعه آماری پژوهش را نوجوانان و جوانان ۱۵ تا ۳۰ ساله اردبیل تشکیل می‌دهند که از میان آنها ۳۸۰ نفر به روش نمونه‌گیری خوشه‌ای چندمرحله‌ای انتخاب شده و با روش پیمایشی مورد مطالعه قرار گرفته‌اند. نتایج این پژوهش نشان داد که بین میزان عضویت و فعالیت در شبکه‌های اجتماعی با افت تحصیلی، اعتیاد اینترنتی، بحران هویت، به خطر افتادن سلامت جسمی، گوشه‌گیری و نداشتن تمرکز، همبستگی مستقیم وجود دارد به این معنا که هر اندازه میزان عضویت و فعالیت در شبکه‌های اجتماعی بیشتر باشد، این عوارض افزایش بیشتری می‌یابد. همچنین بین میزان عضویت و فعالیت نوجوانان و جوانان در شبکه‌های اجتماعی با عواطف خانوادگی و ارتباطات واقعی کاربران همبستگی معکوس وجود دارد؛ به این معنا که هرچه میزان عضویت و فعالیت در شبکه‌های اجتماعی بیشتر باشد، میزان عواطف خانوادگی و ارتباطات واقعی آنان کمتر خواهد شد.

کلید واژه‌ها: شبکه‌های اجتماعی، آسیب‌شناسی، نوجوانان و جوانان، عضویت و فعالیت، اردبیل

---

* دکترای علوم ارتباطات، استادیار دانشگاه آزاد اسلامی اردبیل Email: Jafari.communication@gmail.com

پذیرش نهایی: ۹۵/۶/۲۰

تجدید نظر: ۹۵/۵/۲۵

تاریخ دریافت: ۹۵/۳/۲۷

مقدمه

رسانه‌های اجتماعی^۱ در سال‌های اخیر در زندگی آنلاین و آفلاین کاربران اینترنتی آنچنان تأثیرگذار بوده‌اند که شکل‌های ارتباطات اجتماعی نیز از آنها تأثیر پذیرفته است. رسانه‌های اجتماعی امروزه به بخش جدایی‌ناپذیر زندگی بسیاری از مردم تبدیل شده‌اند. شبکه‌های اجتماعی به عنوان بخشی از رسانه‌های اجتماعی، با اهداف مختلفی ایجاد شده‌اند و کاربران بسیاری را به خود جذب کرده‌اند. امروزه بعضی از شبکه‌های اجتماعی با سرویس‌هایی که ارائه می‌دهند و با کاربری‌هایی که دارند، خود به یک رسانه خبری تبدیل شده‌اند و اثرات عمیقی بر وقایع مختلف در دنیای واقعی گذاشته‌اند. شبکه‌های اجتماعی همچنین بر زندگی افرادی که در آنها عضویت دارند، بسیار تأثیرگذارند. شبکه‌های اجتماعی به طور کلی با اهدافی از قبیل سازماندهی انواع گروه‌های اجتماعی مجازی، توسعه مشارکت‌های اجتماعی، به اشتراک گذاشتن علاقه‌مندی‌ها از سوی اعضا، ایجاد محتوا از سوی اعضا و تبلیغات هدفمند اینترنتی ایجاد می‌شوند.

شبکه‌های اجتماعی پایگاه‌های جدیدی هستند که در مرکز توجه کاربران قرار گرفته‌اند و هرکدام دسته‌ای از کاربران را با ویژگی‌های خاص گرد هم می‌آورند (آقا بابایی و تاجی، ۱۳۹۱، ص ۴۸). شبکه‌های اجتماعی ارتباط‌های فردی، ارتباط فرد در خانواده، حوزه‌های اجتماعی و ساختار خانواده را تحت تأثیر قرار می‌دهند و هرکدام از این چهار شاخه، آثار منفی و مثبتی به همراه دارند. انتقال سریع داده‌ها، اطلاع‌رسانی و دسترسی راحت به کالاهای مورد نیاز از ویژگی‌های مهم شبکه‌های اجتماعی و فضای مجازی است. کمرنگ شدن حیا، اعتیاد اینترنتی، بی‌حوصلگی در بیرون از فضای مجازی، افت تحصیلی، گوشه‌گیری و نداشتن تمرکز به دلیل سرعت بالای تبادل اطلاعات، کاهش احساسات، کاهش ارتباطات واقعی، متن‌گرایی، کاهش تسلط بر مهارت‌های کلامی، خواندن و نوشتن، بحران هویت، به خطر افتادن سلامت جسمی و

---

1. social media

دریافت‌های جایگزین از جمله آثار منفی و آسیب‌های ناشی از استفاده از شبکه‌های مجازی و اجتماعی هستند. در حوزه خانوادگی نیز افراد می‌توانند در سایه شبکه‌های اجتماعی از تجربیات یکدیگر استفاده کنند، اما ممکن است که این انتقال تجربیات، از طرفی مصرف‌گرایی را افزایش دهد و از طرف دیگر، ارتباط با افراد خانواده را تضعیف کند. در عین حال، شبکه‌های مجازی، فرصتی را برای ارتباط با دوستان و اجتماعی شدن افراد فراهم می‌کنند و این نکته‌ای مثبت است؛ اما ظرفیت پذیرش هنجارها را در افراد بالا می‌برند و امکان تغییر سوگیری‌های مختلف را در افراد به وجود می‌آورند تا آنجا که ممکن است فرد بسیاری از ارزش‌هایش را در این شبکه‌ها از دست بدهد (حسین‌آبادی، ۱۳۹۱، ص ۶).

امروزه رسانه‌ها، بخصوص رسانه‌های جمعی، عامل مهمی در اثرگذاری بر افکار عمومی و جهت‌دهی به رفتارهای اجتماعی محسوب می‌شوند. ارتباط از طریق فضای مجازی در سال‌های اخیر جایگاه قابل توجهی در بین نسل جوان جامعه ما پیدا کرده است. شبکه‌های اجتماعی بر ابعاد مختلف زندگی افراد تأثیرگذارند. در شکل‌دهی به هویت نقش دارند و حتی بر ابعاد اقتصادی، اجتماعی و سیاسی جوامع نیز تأثیر می‌گذارند. امروزه با توجه به نقشی که تاکنون در ابعاد مختلف زندگی داشته‌اند، نمی‌توان آنها را نادیده گرفت. با توجه به اهمیت فضای مجازی در توسعه جوامع، در جامعه ما نیز در سال‌های اخیر به فناوری اطلاعات و ارتباطات توجه زیادی شده است. ولی در این زمینه، آسیب‌هایی جدی وجود دارد که ضروری است به ریشه‌یابی آن پرداخت. «کشور ما از نظر بهره‌مندی از اینترنت در بین ۱۸۷ کشور جهان رتبه ۸۷ را دارد که بر اساس طبقه‌بندی اتحادیه جهانی مخابرات جزء کشورهای متوسط به شمار می‌رود. ۳۵ درصد استفاده‌کنندگان اینترنت را قشر جوان تشکیل می‌دهند و میانگین صرف شده برای اینترنت ۵۲ دقیقه در هفته است» (صادقیان، ۱۳۸۴).

شبکه‌های اجتماعی در کشور ما به سرعت در میان نوجوانان و جوانان ایرانی محبوب شده‌اند چنان‌که «ایرانی‌ها رتبه سوم را در این شبکه‌ها کسب کرده‌اند»

(ستارزاده، ۱۳۸۶). فرهنگ رسانه‌ای اینترنت، فضای ذهنی جوانان را اشغال کرده و از آن مهم‌تر، نمایانگر نقش خانواده در کنار این ابر رسانه است که والدین روی فرزندان خود تا چه حد کنترل تربیتی و نظارت اخلاقی دارند. بروز آسیب‌های نوظهور می‌تواند زمینه‌ساز نوع جدیدی از آسیب‌های اجتماعی و روانی باشد. به همین دلیل، برنامه‌ریزی برای شناسایی، پیشگیری و کاهش آسیب‌های نوظهور لازم و ضروری می‌نماید. در پژوهش حاضر، شبکه‌های اجتماعی مورد مطالعه، فیس‌بوک، اینستاگرام، گوگل‌پلاس، کلوب و شبکه‌های موبایلی را شامل می‌شود و با توجه به آنچه بیان شد، هدف اصلی پژوهش حاضر شناسایی آسیب‌های ناشی از عضویت و فعالیت در این شبکه‌ها در میان نوجوانان و جوانان شهر اردبیل است.

فرضیه‌های پژوهش

۱. بین میزان فعالیت در شبکه‌های اجتماعی و افت تحصیلی رابطه معناداری وجود دارد.
۲. بین میزان فعالیت در شبکه‌های اجتماعی و اعتیاد اینترنتی رابطه معناداری وجود دارد.
۳. بین میزان فعالیت در شبکه‌های اجتماعی و ارتباطات واقعی رابطه معناداری وجود دارد.
۴. بین میزان فعالیت در شبکه‌های اجتماعی و انعطاف‌پذیری هویتی رابطه معناداری وجود دارد.
۵. بین میزان فعالیت در شبکه‌های اجتماعی و به خطر افتادن سلامت جسمی رابطه معناداری وجود دارد.
۶. بین میزان فعالیت در شبکه‌های اجتماعی و گوشه‌گیری رابطه معناداری وجود دارد.
۷. بین میزان فعالیت در شبکه‌های اجتماعی و کاهش عواطف خانوادگی رابطه معناداری وجود دارد.

پیشینه پژوهش

محمدیگی و همکاران (۱۳۸۸) مطالعه‌ای را با عنوان «تأثیر وابستگی به اینترنت بر وضعیت تحصیلی دانشجویان دانشگاه علوم پزشکی اراک» انجام داده‌اند که بر اساس نتایج آن، وابستگی به اینترنت با تعداد واحدهای افتاده، تعداد واحدهای گذرانده، افت

آسیب‌های ناشی از عضویت و فعالیت در شبکه‌های اجتماعی ... ❖ ۱۶۳

معدل کل در ترم‌های اخیر، ترم تحصیلی و مشروطی در طول دوره تحصیل ارتباط معناداری نشان دارد.

تمنایی فر و همکاران (۱۳۹۲) نیز طی مطالعه‌ای با عنوان «رابطه میزان استفاده از اینترنت با پیشرفت تحصیلی دانش‌آموزان دبیرستانی کاشان» نشان داده‌اند که بین اعتیاد به اینترنت و پیشرفت تحصیلی با ۹۹ درصد اطمینان، رابطه معنادار آماری وجود دارد. برات دستجردی و صیادی (۱۳۹۱) در پژوهشی با عنوان «بررسی رابطه بین استفاده از شبکه‌های اجتماعی با اعتیاد اینترنتی و افسردگی در دانشجویان دانشگاه‌های پیام‌نور شهر اصفهان» نشان داده‌اند که بین استفاده از شبکه‌های اجتماعی و اعتیاد به اینترنت رابطه معناداری وجود دارد.

معمار و همکاران (۱۳۹۰) در پژوهشی با عنوان «شبکه‌های اجتماعی مجازی و بحران هویت» به این نتیجه دست یافته‌اند که بر اساس یک تقسیم‌بندی نسلی، نسل سوم بیشترین کاربران فضای مجازی را در ایران تشکیل می‌دهد و بیش از نسل‌های دیگر در معرض آثار ناشی از شبکه‌های اجتماعی مجازی قرار دارد. فضای مجازی نوعی از بحران هویت را در میان طیف گسترده‌ای از جوانان به وجود آورده و این بحران، در زمینه‌های فردی، ناهمگونی‌های هویتی را سبب شده و به نحوی تعادل اجتماعی را متأثر کرده است.

ناستی‌زایی (۱۳۸۷) با بررسی ارتباط سلامت عمومی با اعتیاد به اینترنت در نمونه‌ای متشکل از ۸۳۳ نفر از دانشجویان دانشگاه سیستان و بلوچستان و با استفاده از آزمون سلامت عمومی به این نتیجه رسیده است که سلامت کاربران معتاد به اینترنت (به‌خصوص در زیرگروه‌های اضطراب و افسردگی) نسبت به کاربران عادی بیشتر در معرض خطر قرار دارد. یانگ^۱ و رودگز^۲ (۲۰۰۰) نیز در مطالعه‌ای بیان کرده‌اند که افزایش تنهایی، با کاهش در پیوندها و ارتباطات اجتماعی زندگی واقعی به دلیل استفاده از اینترنت، مطابقت دارد.

---

1. Young

2. Rodgers

همچنین سندرز^۱ و همکاران (۲۰۰۰) در مطالعه‌ای نشان داده‌اند که هر قدر استفاده از اینترنت بیشتر باشد، میزان افسردگی و انزوای اجتماعی نیز بیشتر می‌شود.

چارچوب نظری

رسانه‌های همگانی به عنوان یکی از عوامل بسیار مهم اجتماعی کردن مطرح‌اند. روزنامه‌ها، نشریات ادواری، مجلات و بویژه تلویزیون و رسانه‌های نوین ماهواره‌ای، الکترونیکی و دیجیتالی، هر روزه مورد استفاده وسیع گروه‌های مختلف اجتماعی و از جمله نسل‌های کودکان، نوجوانان و جوانان قرار می‌گیرند و نگرش و عقاید آنان را تحت تأثیر قرار می‌دهند. در این زمینه، پژوهش‌های بسیاری، تأثیر برنامه‌های رسانه‌ای را بر نگرش کودکان و بزرگسالان تحلیل کرده‌اند. «اگرچه هنوز بیشتر این تحقیقات از نظر استنباط قطعی نیستند اما نمی‌توان انکار کرد که رسانه‌های جمعی انواع گوناگونی از اطلاعات و محتوا (بویژه هنجارها و ارزش‌ها) را انتقال می‌دهند» (گیدنز، ترجمه صبوری، ۱۳۷۷، ص ۸۸).

«رسانه‌ها به عنوان فراهم‌کننده چارچوب‌های تجربه برای مخاطبان، نگرش‌های کلی فرهنگی‌ای برای تفسیر اطلاعات توسط افراد جامعه در جوامع امروزی ایجاد می‌کنند. رسانه‌ها شیوه‌هایی را که افراد زندگی اجتماعی را تفسیر کرده، نسبت به آن واکنش نشان می‌دهند، با کمک نظم دادن به تجربه ما از زندگی اجتماعی، قالب‌ریزی می‌کنند» (گیدنز، ترجمه صبوری، ۱۳۷۷، ص ۴۷۹). بنابراین در جریان جامعه‌پذیری کودکان، نوجوانان و جوانان، رسانه‌ها نقش اساسی ایفا می‌کنند، به این معنا که ارزش‌ها و هنجارهای خانوادگی و اجتماعی را به نسل جدید انتقال می‌دهند و آن را درونی می‌کنند. از میان جنبه‌های فراگرد ارتباط جمعی، تأثیرات آن بیش از همه مورد مطالعه و بحث قرار گرفته است. این امر دلایل زیادی دارد. هدف بخش عمده‌ای از پژوهش‌ها، این بوده است که از رسانه‌ها برای نفوذ در مردم استفاده شود تا کاری را انجام دهند که در حالت عادی ممکن است انجام ندهند. دلیل عمده دیگری که موجب بحث و

1. Sanders

پژوهش درباره تأثیرات رسانه‌های جمعی شده است، ترس از آثار بد رسانه‌ها مانند خشونت، بی‌تفاوتی و پرخاشگری است. مطالعات پرحجم درباره تأثیرات رسانه‌های جمعی بر کودکان، تنها اندکی از بسیار است. گذشته از این، بررسی تأثیرات رسانه‌ها، برای ارزیابی اهمیت و نتایج رسانه‌ها در جامعه، امری مفید بوده است (ویندهال^۱ و همکاران، ۱۹۹۲، ص ۲۹).

یک تعریف اساسی از «تأثیر ارتباط» را پیاتیلا^۲ ارائه کرده است: «تأثیر ارتباطی هنگامی حادث می‌شود که به عنوان پیامد فراگرد ارتباطی، چیزی در ذهن فرد باشد یا نباشد که اگر فراگرد وجود نمی‌داشت، آن چیز نبود یا بود» (۱۹۷۷، ص ۱۲۵).

در میان نظریه‌هایی که به آثار درازمدت رسانه‌ها پرداخته‌اند، حق تقدم با نظریه کاشت گربرنر^۳ (۱۹۹۴) است که بر آثار تدریجی و درازمدت رسانه‌ها بویژه تلویزیون بر شکل‌گیری تصویر ذهنی مخاطبان از دنیای اطراف و مفهوم‌سازی آنان از واقعیت اجتماعی تأکید می‌کند. شاهد اصلی برای نظریه کاشت از تحلیل محتوای نظام‌مند تلویزیون آمریکا به دست آمده که طی چندین سال متوالی از سوی گربرنر و همکارانش انجام شده است. گربرنر استدلال می‌کند که اهمیت رسانه‌ها نه در تشکیل توده بلکه در خلق راه‌های مشترک انتخاب و نگرستن به رویدادهاست و این امر با استفاده از نظام‌های پیام مبتنی بر فناوری، عملی می‌شود و به راه‌های مشترک نگرستن و فهم جهان می‌انجامد. در واقع رسانه‌ها بویژه گرایش دارند روایت‌های یکسان و به نسبت مورد وفاق از واقعیات اجتماعی را ارائه دهند و مخاطبان خود را نیز سازگار با آن، فرهنگ‌پذیر کنند (مک کوئیل، ترجمه اجلالی، ۱۳۸۵، ص ۹۹). نتایج به دست آمده از پژوهش گربرنر نشان می‌دهد؛ تلویزیون جایگاهی محوری در زندگی روزمره انسان‌ها کسب کرده که منجر به غلبه آن بر محیط نمادین انسان‌ها شده است و پیام‌هایش در مورد واقعیت، جای تجربه شخصی و سایر وسایل شناخت جهان را گرفته است. به نظر گربرنر، پیام تلویزیون از جنبه‌های اساسی، از واقعیات فاصله دارد اما به دلیل تکرار دایمی‌اش در نهایت به عنوان دیدگاه مورد وفاق جامعه پذیرفته می‌شود (مک کوئیل، ترجمه اجلالی، ۱۳۸۵، ص ۴۰۰).

1. Windahl

2. Piatila

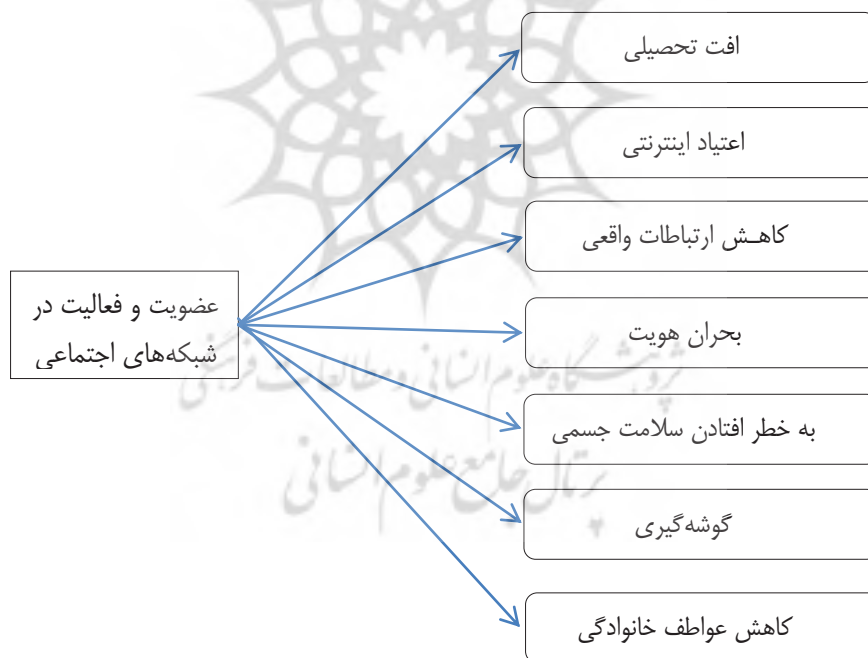
3. Gerbner

او همچنین یادآوری می‌کند که بیننده عادی چهار ساعت در روز تلویزیون تماشا می‌کند اما میزان تماشای بیننده پرمصرف از این هم بیشتر است. نظریه‌پردازان کاشت استدلال می‌کنند که تلویزیون اثرات درازمدت، تدریجی، غیرمستقیم اما متراکم و انباشتی دارد. آنها تأکید می‌کنند؛ تماشای زیاد تلویزیون به عنوان کاشت نگرش‌هایی دیده می‌شود که بیشتر با جهانی که برنامه‌های تلویزیونی به تصویر می‌کشند، هماهنگ است تا با جهان واقعی (مهدی‌زاده، ۱۳۸۹، ص ۶۶).

مدل مفهومی پژوهش

مدل زیر به منظور بررسی آسیب‌شناسی عضویت و فعالیت در شبکه‌های مجازی ارائه می‌شود.

شکل ۱- مدل نظری پژوهش

روش‌شناسی پژوهش

پژوهش حاضر از نوع توصیفی - همبستگی و روش تحقیق آن پیمایشی است. بر این اساس، ابزار اندازه‌گیری نیز پرسشنامه محقق‌ساخته بوده که متغیرهای پژوهش (فعالیت در شبکه‌های اجتماعی به عنوان متغیر مستقل و آسیب‌های ناشی از آن به عنوان متغیر وابسته) را مورد سنجش قرار داده است.

جامعه آماری این پژوهش، نوجوانان و جوانان ۱۵-۳۰ ساله شهر اردبیل را شامل می‌شود که تعداد آنها بر اساس سرشماری سال ۱۳۹۰ برابر با ۱۱۵۰۰۰ نفر بوده است. حجم نمونه آماری با توجه به جامعه آماری و با استفاده از فرمول برآورد حجم نمونه کوکران ۳۸۰ نفر محاسبه شده است.

روش نمونه‌گیری در این پژوهش خوشه‌ای چندمرحله‌ای است. به این صورت که با توجه به گستردگی و پراکندگی جغرافیایی جوانان در شهر اردبیل، شهر به چهار منطقه (شمال، جنوب، شرق و غرب) تقسیم و از هر منطقه، متناسب با تعداد جمعیت نمونه‌ها انتخاب شده است. انتخاب نمونه‌ها نیز به صورت تصادفی بوده است.

یافته‌های پژوهش

بر اساس یافته‌های جمعیت‌شناختی، ۵۷ درصد از پاسخگویان مرد و ۴۳ درصد زن، ۵۹ درصد مجرد و ۴۱ درصد متأهل بوده‌اند. ۱۷ درصد از آنان، زیردپلم، ۲۹ درصد دپلم، ۱۶ درصد فوق‌دپلم و ۸۱ درصد هم‌لیسانس و بالاتر بوده‌اند. ۳۱ درصد از پاسخگویان در بازه سنی ۱۵ تا ۲۰ سال، ۳۶ درصد در فاصله سنی ۲۱ تا ۲۵ سال و ۳۳ درصد هم در بازه سنی ۲۶ تا ۳۰ قرار داشته‌اند. همچنین ۵۴ درصد از پاسخگویان عضو شبکه‌های اجتماعی هستند و ۴۶ درصد در هیچ‌کدام از شبکه‌های اجتماعی عضو عضویت ندارند. همان‌طور که در جدول ۱ مشاهده می‌شود، میانگین و انحراف معیار افت تحصیلی در نوجوانان و جوانان عضو شبکه‌های اجتماعی و در نوجوانان و جوانانی که عضو شبکه‌های اجتماعی نیستند، نشان می‌دهد افت تحصیلی در افرادی که عضو شبکه‌های

اجتماعی هستند، بیشتر است. میانگین و انحراف معیار اعتیاد اینترنتی در جوانان عضو شبکه‌های اجتماعی و در نوجوانان و جوانانی که عضو شبکه‌های اجتماعی نیستند، نشان می‌دهد؛ اعتیاد اینترنتی در افرادی که عضو شبکه‌های اجتماعی هستند، بیشتر است. میانگین و انحراف معیار ارتباطات واقعی در جوانان عضو شبکه‌های اجتماعی و در نوجوانان و جوانانی که عضو شبکه‌های اجتماعی نیستند، نشان می‌دهد؛ ارتباطات واقعی در افرادی که عضو شبکه‌های اجتماعی هستند، پایین است. میانگین و انحراف معیار عواطف خانوادگی در نوجوانان و جوانان عضو شبکه‌های اجتماعی و در نوجوانان و جوانانی که عضو شبکه‌های اجتماعی نیستند، نشان می‌دهد؛ احساسات و عواطف خانوادگی در افرادی که عضو شبکه‌های اجتماعی هستند پایین است.

جدول ۱- متغیرهای پژوهش در میان نوجوانان و جوانان عضو و غیر عضو شبکه‌های اجتماعی

غیر عضو شبکه‌های اجتماعی		عضو شبکه‌های اجتماعی		متغیرهای پژوهش
انحراف معیار	میانگین	انحراف معیار	میانگین	
۰/۸۶	۲/۱۷	۰/۹۸	۳/۱۱	افت تحصیلی
۰/۵۹	۲/۵۲	۰/۵۵	۳/۵۷	اعتیاد اینترنتی
۰/۵۴	۳/۵	۰/۵۸	۳/۱۱	ارتباطات واقعی
۰/۶۹	۲/۶۴	۰/۷۱	۳/۰۱	بحران هویت
۰/۵۹	۱/۳۲	۰/۶	۱/۴۱	خطرات جسمی
۰/۶۸	۲/۲۵	۰/۶۶	۲/۳۱	گوشه‌گیری و نداشتن تمرکز
۰/۵۹	۳/۳۳	۰/۶۷	۲/۸۳	عواطف خانوادگی

در آزمون فرضیه‌های پژوهش با توجه به اینکه متغیرها در سطح فاصله‌ای سنجیده شده‌اند، برای بررسی رابطه بین آنها از آزمون ضریب همبستگی پیرسون استفاده شده است. فرضیه اول: بین میزان فعالیت در شبکه‌های اجتماعی و افت تحصیلی رابطه معناداری وجود دارد.

نتایج حاصل از آزمون همبستگی پیرسون ($r=0/344$) و سطح معناداری ($\alpha=0/000$)

آسیب‌های ناشی از عضویت و فعالیت در شبکه‌های اجتماعی ... ❖ ۱۶۹

در خصوص رابطه بین میزان فعالیت در شبکه‌های اجتماعی و افت تحصیلی نشان می‌دهد که در سطح خطای کمتر از $P < 0/01$ همبستگی مثبتی بین میزان فعالیت در شبکه‌های اجتماعی و افت تحصیلی وجود دارد. بنابراین با ۹۹ درصد اطمینان می‌توان اذعان داشت که دو متغیر میزان فعالیت در شبکه‌های اجتماعی و افت تحصیلی با یکدیگر ارتباط دارند و هرگونه تغییر (افزایش یا کاهش) در یکی از این دو متغیر در بین نوجوانان و جوانان، موجب تغییر (افزایش یا کاهش) در دیگری خواهد شد. به این معنی که هرچه در شبکه‌های مجازی فعالیت بیشتری داشته باشند، به همان میزان دچار افت تحصیلی می‌شوند.

جدول ۲- نتایج حاصل از آزمون همبستگی بین میزان فعالیت در شبکه‌های اجتماعی و افت تحصیلی

متغیرها	مقیاس متغیرها	نوع همبستگی	آماره	مقدار رابطه	سطح معناداری
میزان فعالیت در شبکه‌های اجتماعی و افت تحصیلی	فاصله‌ای - فاصله‌ای	پیرسون	R	** ۰/۳۴۴	۰/۰۰۰

** . Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

فرضیه دوم: بین میزان فعالیت در شبکه‌های اجتماعی و اعتیاد اینترنتی رابطه معناداری وجود دارد.

نتایج حاصل از آزمون همبستگی پیرسون ($r=0/385$) و سطح معناداری ($\alpha=0/000$) در خصوص رابطه بین میزان فعالیت در شبکه‌های اجتماعی و اعتیاد اینترنتی نشان می‌دهد که بین این دو متغیر در سطح خطای کمتر از $P < 0/01$ همبستگی مثبت و مستقیم وجود دارد. بنابراین با ۹۹ درصد اطمینان می‌توان اذعان داشت که دو متغیر میزان فعالیت در شبکه‌های اجتماعی و اعتیاد اینترنتی با یکدیگر ارتباط دارند و هرگونه

تغییر (افزایش یا کاهش) در یکی از این دو متغیر در بین نوجوانان و جوانان، موجب تغییر (افزایش یا کاهش) در دیگری خواهد شد. به این معنی که هر قدر در شبکه‌های مجازی فعالیت بیشتری داشته باشند، به همان میزان دچار اعتیاد اینترنتی می‌شوند.

جدول ۳- نتایج حاصل از آزمون همبستگی بین میزان فعالیت در شبکه‌های اجتماعی و اعتیاد اینترنتی

متغیرها	مقیاس متغیرها	نوع همبستگی	آماره	مقدار رابطه	سطح معناداری
میزان فعالیت در شبکه‌های اجتماعی و اعتیاد اینترنتی	فاصله‌ای - فاصله‌ای	پیرسون	R	۰/۳۸۵ **	۰/۰۰۰

** . Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

فرضیه سوم: بین میزان فعالیت در شبکه‌های اجتماعی و ارتباطات واقعی رابطه معناداری وجود دارد.

نتایج حاصل از آزمون همبستگی پیرسون ($r = -0/165$) و سطح معناداری ($\alpha = 0/05$) در خصوص رابطه بین میزان فعالیت در شبکه‌های اجتماعی و ارتباطات واقعی نشان می‌دهد که بین این دو متغیر در سطح خطای کمتر از $P < 0/05$ همبستگی معکوس وجود دارد. بنابراین با ۹۵ درصد اطمینان می‌توان ادعان داشت که دو متغیر میزان فعالیت در شبکه‌های اجتماعی و ارتباطات واقعی با یکدیگر ارتباط دارند و هرگونه تغییر (کاهش یا کاهش) در یکی از این دو متغیر در بین نوجوانان و جوانان، موجب تغییر (کاهش یا کاهش) در دیگری خواهد شد. به این معنی که هرچه در شبکه‌های مجازی فعالیت بیشتری داشته باشند، به همان میزان ارتباطات واقعی آنان کاهش می‌یابد.

جدول ۴ - نتایج حاصل از آزمون همبستگی بین میزان فعالیت در شبکه‌های اجتماعی و ارتباطات واقعی

متغیرها	مقیاس متغیرها	نوع همبستگی	آماره	مقدار رابطه	سطح معناداری
میزان فعالیت در شبکه‌های اجتماعی و ارتباطات واقعی	فاصله‌ای - فاصله‌ای	پیرسون	R	-۰/۱۶۵*	۰/۰۵

*. Correlation is significant at the 0.05 level (2-tailed).

فرضیه چهارم: بین میزان فعالیت در شبکه‌های اجتماعی و انعطاف‌پذیری هویتی رابطه معناداری وجود دارد.

نتایج حاصل از آزمون همبستگی پیرسون ($r=۰/۳۷۰$) و سطح معناداری ($\alpha= ۰/۰۰۰$) در خصوص رابطه بین میزان فعالیت در شبکه‌های اجتماعی و انعطاف‌پذیری هویتی نشان می‌دهد که بین این دو متغیر در سطح خطای کمتر از $P<۰/۰۱$ همبستگی مستقیم وجود دارد. بنابراین با ۹۹ درصد اطمینان می‌توان اذعان داشت که دو متغیر میزان فعالیت در شبکه‌های اجتماعی و انعطاف‌پذیری هویتی با یکدیگر ارتباط دارند و هرگونه تغییر (افزایش یا کاهش) در یکی از این دو متغیر در بین نوجوانان و جوانان، موجب تغییر (افزایش یا کاهش) در دیگری خواهد شد.

جدول ۵ - نتایج حاصل از آزمون همبستگی بین میزان فعالیت در شبکه‌های اجتماعی و انعطاف‌پذیری هویتی

متغیرها	مقیاس متغیرها	نوع همبستگی	آماره	مقدار رابطه	سطح معناداری
میزان فعالیت در شبکه‌های اجتماعی و انعطاف‌پذیری هویتی	فاصله‌ای - فاصله‌ای	پیرسون	R	۰/۳۷۰ **	۰/۰۰۰

** . Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

فرضیه پنجم: بین میزان فعالیت در شبکه‌های اجتماعی و به خطر افتادن سلامت جسمی رابطه معناداری وجود دارد.

نتایج حاصل از آزمون همبستگی پیرسون ($r=0/150$) و سطح معناداری ($\alpha=0/04$) در خصوص رابطه بین میزان فعالیت در شبکه‌های اجتماعی و به خطر افتادن سلامت جسمی نشان می‌دهد که بین این دو متغیر در سطح خطای کمتر از $P<0/05$ همبستگی مستقیم وجود دارد. بنابراین با ۹۵ درصد اطمینان می‌توان اذعان داشت که دو متغیر میزان فعالیت در شبکه‌های اجتماعی و به خطر افتادن سلامت جسمی با یکدیگر ارتباط دارند و هرگونه تغییر (افزایش یا کاهش) در یکی از این دو متغیر در بین نوجوانان و جوانان، موجب تغییر (افزایش یا کاهش) در دیگری خواهد شد. به این معنی که هرچه فعالیت بیشتری در شبکه‌های اجتماعی داشته باشند به همان میزان سلامت جسمی آنان به خطر می‌افتد.

جدول ۶- نتایج حاصل از آزمون همبستگی بین میزان فعالیت در شبکه‌های اجتماعی و به خطر افتادن سلامت جسمی

متغیرها	مقیاس متغیرها	نوع همبستگی	آماره	مقدار رابطه	سطح معناداری
میزان فعالیت در شبکه‌های اجتماعی و به خطر افتادن سلامت جسمی	فاصله‌ای - فاصله‌ای	پیرسون	R	۰/۱۵۰*	۰/۰۴

*. Correlation is significant at the 0.05 level (2-tailed).

فرضیه ششم: بین میزان فعالیت در شبکه‌های اجتماعی و گوشه‌گیری و نداشتن تمرکز رابطه معناداری وجود دارد.

نتایج حاصل از آزمون همبستگی پیرسون ($r=0/241$) و سطح معناداری ($\alpha=0/01$) در خصوص رابطه بین میزان فعالیت در شبکه‌های اجتماعی و گوشه‌گیری نشان می‌دهد که بین این دو متغیر در سطح خطای کمتر از $P<0/01$ همبستگی مستقیم وجود دارد.

آسیب‌های ناشی از عضویت و فعالیت در شبکه‌های اجتماعی ... ❖ ۱۷۳

بنابراین با ۹۵ درصد اطمینان می‌توان اذعان داشت که دو متغیر فعالیت در شبکه‌های اجتماعی و گوشه‌گیری با یکدیگر ارتباط دارند و هرگونه تغییر (افزایش یا کاهش) در یکی از این دو متغیر در بین نوجوانان و جوانان، موجب تغییر (افزایش یا کاهش) در دیگری خواهد شد. به این معنی که هر قدر فعالیت بیشتری در شبکه‌های اجتماعی داشته باشند، گوشه‌گیری و نداشتن تمرکز آنان نیز بیشتر می‌شود.

جدول ۷ - نتایج حاصل از آزمون همبستگی بین میزان فعالیت در شبکه‌های اجتماعی و گوشه‌گیری و نداشتن تمرکز

متغیرها	مقیاس متغیرها	نوع همبستگی	آماره	مقدار رابطه	سطح معناداری
میزان فعالیت در شبکه‌های اجتماعی و گوشه‌گیری	فاصله‌ای - فاصله‌ای	پیرسون	R	۰/۲۴۱**	۰/۰۱

** . Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

فرضیه هفتم: بین میزان فعالیت در شبکه‌های اجتماعی و کاهش عواطف خانوادگی رابطه معناداری وجود دارد.

نتایج حاصل از آزمون همبستگی پیرسون ($r=0.241/197$) و سطح معناداری ($\alpha=0.05$) در خصوص رابطه بین میزان فعالیت در شبکه‌های اجتماعی و کاهش عواطف خانوادگی نشان می‌دهد که بین این دو متغیر در سطح خطای کمتر از $P<0.05$ همبستگی منفی و معکوس وجود دارد. بنابراین با ۹۵ درصد اطمینان می‌توان اذعان داشت که دو متغیر فعالیت در شبکه‌های اجتماعی و کاهش عواطف خانوادگی با یکدیگر ارتباط دارند و هرگونه تغییر در یکی از این دو متغیر در بین نوجوانان و جوانان، موجب تغییر (افزایش یا کاهش) در دیگری خواهد شد. به این معنی که هرچه فعالیت بیشتری در شبکه‌های اجتماعی داشته باشند، به همان میزان عواطف خانوادگی آنان کمتر می‌شود.

جدول ۸- نتایج حاصل از آزمون همبستگی بین فعالیت در شبکه‌های اجتماعی و کاهش عواطف خانوادگی

متغیرها	مقیاس متغیرها	نوع همبستگی	آماره	مقدار رابطه	سطح معناداری
میزان فعالیت در شبکه‌های اجتماعی و کاهش عواطف خانوادگی	فاصله‌ای - فاصله‌ای	پیرسون	R	۰/۱۹۷*	۰/۰۵

*. Correlation is significant at the 0.05 level (2-tailed).

بحث و نتیجه‌گیری

نتایج پژوهش نشان داد که همبستگی مستقیمی بین میزان فعالیت در شبکه‌های اجتماعی و افت تحصیلی وجود دارد. به این معنی که هرچه نوجوانان و جوانان، در شبکه‌های مجازی فعالیت بیشتری داشته باشند، بیشتر دچار افت تحصیلی می‌شوند. در تبیین این یافته می‌توان گفت؛ دانش‌آموزان و دانشجویانی که درگیر شبکه‌های اجتماعی می‌شوند، تمرکزشان بر درس کاهش می‌یابد و افت تحصیلی گریبان‌گیرشان می‌گردد. از این رو، می‌توان یکی از پیامدهای منفی عضویت و فعالیت در شبکه‌های اجتماعی مجازی را کاهش انگیزه تحصیلی یا نمره درسی و ترک تحصیل عنوان کرد. نتیجه این فرضیه با یافته‌های تمنایی فر و همکاران (۱۳۹۲) همسو است. تمنایی فر در مطالعه‌ای خود نشان داده است که بین اعتیاد به اینترنت و پیشرفت تحصیلی با ۹۹ درصد اطمینان رابطه معنادار آماری وجود دارد. این یافته‌ها با نتایج پژوهش محمدبیگی و همکاران (۱۳۸۸) همسو است.

نتایج حاصل از آزمون همبستگی پیرسون در خصوص رابطه بین میزان فعالیت در شبکه‌های اجتماعی و اعتیاد اینترنتی نشان می‌دهد که بین این دو متغیر در سطح خطای کمتر از $P < 0/01$ همبستگی مثبت و مستقیمی وجود دارد. به این معنی که هر قدر

نوجوانان و جوانان در شبکه‌های مجازی فعالیت بیشتری داشته باشند، بیشتر دچار اعتیاد اینترنتی می‌شوند. نتایج فرضیه یاد شده با نتایج پژوهش برات دستجردی و صیادی (۱۳۹۱) همسو است. آنان در پژوهش خود به این نتیجه رسیده‌اند که بین استفاده از شبکه‌های اجتماعی و اعتیاد به اینترنت رابطه معناداری وجود دارد. در تبیین این یافته می‌توان گفت؛ شبکه‌های اجتماعی وب، نسل جدیدی از امکانات وب هستند که امروزه در کانون توجه کاربران اینترنت قرار گرفته‌اند. این گونه سایت‌ها بر مبنای تشکیل اجتماعات برخط فعالیت می‌کنند و هرکدام دسته‌هایی از کاربران اینترنت را که دارای علائق یا ویژگی‌های مشترک هستند، گرد هم می‌آورند. این گونه شبکه‌ها در واقع نوعی رسانه اجتماعی هستند که شیوه جدیدی از برقراری ارتباط و اشتراک اطلاعات را در اینترنت امکان‌پذیر کرده‌اند و نوعی رضایتمندی را در کاربران ایجاد می‌کنند.

نتایج حاصل از آزمون همبستگی پیرسون در خصوص رابطه بین میزان فعالیت در شبکه‌های اجتماعی و ارتباطات واقعی نشان می‌دهد که بین این دو متغیر در سطح خطای کمتر از $P < 0/05$ همبستگی معکوس وجود دارد. به این معنی که هرچه جوانان در شبکه‌های مجازی فعالیت بیشتری داشته باشند، به همان میزان ارتباطات واقعی آنان کاهش می‌یابد. نتیجه یاد شده با نتایج پژوهش سندرز و همکاران (۲۰۰۰) همسو است. آنان نیز در مطالعه‌ای نشان داده‌اند که هر قدر استفاده از اینترنت بیشتر باشد، میزان افسردگی و انزوای اجتماعی نیز بیشتر می‌شود.

نتایج حاصل از آزمون همبستگی پیرسون در خصوص رابطه بین فعالیت در شبکه‌های اجتماعی و بحران هویت نشان می‌دهد که بین این دو متغیر در سطح خطای کمتر از $P < 0/01$ همبستگی مستقیم وجود دارد. نتیجه این فرضیه با یافته‌های معمار و همکاران (۱۳۹۰) همسو است. آنان در پژوهشی با عنوان شبکه‌های اجتماعی مجازی و بحران هویت نشان داده‌اند که بر اساس یک تقسیم‌بندی نسلی، نسل سوم بیشترین کاربران فضای مجازی در ایران هستند و بیش از نسل‌های دیگر در معرض آثار ناشی از شبکه‌های اجتماعی مجازی قرار دارند. فضای مجازی نوعی از بحران هویت را در میان

طیف گسترده‌ای از جوانان به وجود آورده و این بحران هویت در زمینه‌های فردی ناهمگونی‌های هویتی را سبب شده و به نحوی تعادل اجتماعی را متأثر کرده است. در تبیین این یافته می‌توان گفت که یکی از ویژگی‌های حضور در اینترنت پنهان کردن هویت واقعی خود است. چراکه این فضا ناشناخته است و هر کس با هویت واقعی وارد فضای سایبر شود، ممکن است مورد سوءاستفاده قرار گیرد بنابراین مجبور است هویت واقعی خود را پنهان کند و این با ویژگی دوران نوجوانانی و جوانی که دوران هویت‌یابی محسوب می‌شود، بسیار در تضاد است. جوان که به دنبال کشف ارزش‌ها و درونی کردن آنهاست، ضدارزشی را درونی می‌کند که بسیار خطرناک است. پس باید این موضوع را به نوجوانان و جوانان یادآور شد.

نتایج حاصل از آزمون همبستگی پیرسون در خصوص رابطه بین فعالیت در شبکه‌های اجتماعی و به خطر افتادن سلامت جسمی نشان می‌دهد که بین این دو متغیر در سطح خطای کمتر از $P < 0/05$ همبستگی مستقیم وجود دارد. به این معنی که هر قدر جوانان فعالیت بیشتری در شبکه‌های اجتماعی داشته باشند، سلامت جسمی آنان نیز بیشتر به خطر می‌افتد. نتیجه یاد شده با نتایج پژوهش ناستی‌زایی (۱۳۸۷) همسو است. او در بررسی ارتباط سلامت عمومی با اعتیاد به اینترنت به این نتیجه رسید که سلامت کاربران معتاد به اینترنت (به‌خصوص در زیرگروه‌های اضطراب و افسردگی) نسبت به کاربران عادی بیشتر در معرض خطر قرار دارد.

نتایج حاصل از آزمون همبستگی پیرسون در خصوص رابطه بین فعالیت در شبکه‌های اجتماعی و گوشه‌گیری نیز نشان می‌دهد که بین این دو متغیر در سطح خطای کمتر از $P < 0/01$ همبستگی مستقیم وجود دارد. به این معنی که هرچه جوانان فعالیت بیشتری در شبکه‌های اجتماعی داشته باشند، به همان میزان گوشه‌گیرتر می‌شوند. نتیجه این فرضیه با پژوهش سنדרز و همکاران (۲۰۰۰) همسو است. آنان نیز در مطالعه‌ای نشان داده‌اند که هر قدر میزان استفاده از اینترنت بیشتر باشد، میزان افسردگی و انزوای اجتماعی نیز بیشتر می‌شود.

نتایج حاصل از آزمون همبستگی پیرسون در خصوص رابطه بین فعالیت در شبکه‌های اجتماعی و عواطف خانوادگی نشان می‌دهد که بین این دو متغیر در سطح خطای کمتر از $P < 0/05$ همبستگی منفی و معکوس وجود دارد. به این معنی که هرچه نوجوانان و جوانان فعالیت بیشتری در شبکه‌های اجتماعی داشته باشند، به همان میزان احساسات و عواطف خانوادگی آنان کمتر می‌شود. این نتیجه، یافته‌های کرایت^۱ و همکاران (۲۰۰۲) را تأیید می‌کند. آنان در مطالعه‌ای دریافته‌اند که استفاده بیشتر از اینترنت، با پیامدهای کاهش ارتباطات خانوادگی همراه بوده و برای اهداف ارتباطی نیز، کاهش مقدار چرخه ارتباط اجتماعی محلی و راه دور را در پی داشته است. در تبیین این یافته، امروزه با آسان شدن برقراری ارتباط از طریق تلفن، دورنگار، اینترنت و ... دیگر از زحمت دیدارها و ملاقات‌هایی که در گذشته، منشأ تبلور احساسات و عواطف بین افراد بوده کم شده است و این محدودیتی است که ابزارها (رسانه‌ها) در جامعه ایجاد کرده‌اند: رسانه‌ها به مرور به درون خانواده هم راه می‌یابند و بر ساخت آن تأثیر می‌گذارند. کازنو معتقد است: رسانه‌ها به دو صورت اعتقادات ما را دگرگون می‌سازند. اول، وسوسه مقاومت‌ناپذیری که ما را به نوعی گرفتار می‌کند و به مشارکت می‌کشاند و دوم، سیل اطلاعاتی که از این طریق جاری می‌شود و اگر همه را هم باور نکنیم، به مرور از برخی اعتقادات خود دست برمی‌داریم. همچنان که نتایج این پژوهش نشان می‌دهد کاربران در پی استفاده روزافزون از اینترنت و شبکه‌های اجتماعی یا زندگی در فضای مجازی به مدت طولانی، نوعی وابستگی و اعتیاد کاذب به آن پیدا می‌کنند و به این ترتیب، سلامت جسمی آنان به خطر می‌افتد، عواطف و احساسات خانوادگی‌شان کاهش می‌یابد، منزوی‌تر می‌شوند و هویت اجتماعی در آنان نیز تضعیف می‌شود. بر اساس نتایج این پژوهش، پیشنهادهای زیر ارائه می‌شود:

- با توجه به گسترش استفاده از شبکه‌های اجتماعی در میان نوجوانان و جوانان، رسانه‌های جمعی همانند تلویزیون و رادیو می‌توانند با تأکید بر فعالیت‌هایی که منجر به

افزایش روابط بین اعضای خانواده و انسجام آن می‌شوند، به خانواده گوشزد کنند که بروز احساسات منفی در نوجوانان و جوانان همچون احساس تنهایی می‌تواند در گرایش آنان به سمت رفتارهای نامطلوب متأثر از این شبکه‌ها مؤثر باشد.

- به منظور جلوگیری از آسیب‌های شبکه‌های اجتماعی، مراکز دانشگاهی و آموزشی، خانواده‌ها و رسانه‌ها بخصوص سازمان صداوسیما به عنوان بزرگ‌ترین نهاد رسانه‌ای کشور، در این زمینه به برنامه‌ریزی‌های کلان و راهبردی پردازند تا فرهنگ استفاده صحیح از شبکه‌های اجتماعی، اینترنت و امکانات موجود در آن جایگزین شیوه‌های غلط گردد.

- در حال حاضر در کشورهای در حال توسعه از جمله ایران، کاربران شبکه‌های اجتماعی از سواد رسانه‌ای کافی در این زمینه برخوردار نیستند؛ از این رو، صداوسیما از طریق ساخت برنامه‌هایی با محتوای آموزشی، می‌تواند سواد رسانه‌ای مردم را ارتقا بخشد.

- استفاده صداوسیما از نتایج پژوهش‌های مرتبط با شبکه‌های اجتماعی موبایلی به منظور ارتقای کیفیت و بازطراحی برنامه‌های مختلف تلویزیونی و رادیویی با هدف هم‌افزایی با این شبکه‌ها.

- استفاده از ظرفیت‌های رسانه‌ای استانی همچون رسانه‌های دیداری و شنیداری (به عنوان مثال شبکه استانی اردبیل)، روزنامه‌ها، مجلات، نشریات و سایت‌های اینترنتی برای نهادینه شدن فرهنگ سایبری در بین خانواده‌ها.

- توجه بیشتر به بررسی پیامدهای فرهنگی و اجتماعی شبکه‌های اجتماعی موبایلی و کلاسیک در پژوهش‌های آتی.

منابع

آقا بابایی، عزیزاله و تاجی، محمدرضا. (۱۳۹۱). عوامل مؤثر بر شبکه‌های اجتماعی (مطالعه موردی کاربران کافی‌نت‌ها در شهرستان شهرکرد). مجموعه مقالات همایش ملی رسانه و مسائل اجتماعی ایران. اصفهان: دفتر تبلیغات اسلامی.

آسیب‌های ناشی از عضویت و فعالیت در شبکه‌های اجتماعی ... ❖ ۱۷۹

- برات دستجردی، نگین و صیادی، سمیه. (۱۳۹۱). بررسی رابطه بین استفاده از شبکه‌های اجتماعی بر اعتیاد به اینترنت و افسردگی در دانشجویان دانشگاه‌های پیام‌نور شهر اصفهان. فصلنامه تحقیقات علوم رفتاری، ۱۰ (۵)، صص ۳۴۱-۳۳۲.
- تمنایی‌فر، محمدرضا؛ صدیقی ارفعی، فریبرز و گندمی، زینب. (۱۳۹۲). رابطه میزان استفاده از اینترنت با پیشرفت تحصیلی دانش‌آموزان دبیرستانی کاشان. مجله علمی دانشگاه علوم پزشکی قزوین، ۲ (۱۷)، صص ۸۲-۷۸.
- حسین‌آبادی، مریم. (۱۳۹۱). شبکه‌های اجتماعی معرف سبکی از زندگی (نگاهی به تأثیر شبکه‌های اجتماعی بر سبک زندگی کاربران). روزنامه رسالت، ۷۶۹۲، صص ۶۷.
- ستارزاده، داوود. (۱۳۸۶). بررسی عوامل اجتماعی مؤثر بر اعتیاد به اینترنت و پیامدهای آن. فصلنامه علوم اجتماعی، ۱۴.
- صادقیان، غفت. (۱۳۸۴). تأثیر اینترنت بر کودکان و نوجوانان. مجله الکترونیکی نما، ۴.
- گیدنز، آنتونی. (۱۳۷۷). جامعه‌شناسی (ترجمه منوچهر صبوری). تهران: نی.
- محمدبیگی، ابوالفضل؛ قضاوی، علی؛ محمدصالحی، نرگس؛ قمری، فرهاد و سعیدی، عاطفه. (۱۳۸۸). تأثیر وابستگی به اینترنت بر وضعیت تحصیلی دانشجویان دانشگاه علوم پزشکی اراک. مجله علمی دانشگاه علوم پزشکی اراک، ۱۲ (۴)، صص ۹۵-۱۰۲.
- معمار، ثریا؛ عدلی‌پور، صمد و خاکسار، فائزه. (۱۳۹۰). شبکه‌های اجتماعی مجازی و بحران هویت (با تأکید بر بحران هویتی ایران). فصلنامه مطالعات و تحقیقات اجتماعی در ایران، ۱ (۴).
- مک‌کوئیل، دنیس. (۱۳۸۵). درآمدی بر نظریه‌های ارتباطات جمعی (ترجمه پرویز اجلالی). تهران: دفتر مطالعات و توسعه رسانه‌ها.
- مهدی‌زاده، سیدمحمد. (۱۳۸۹). نظریه‌های رسانه: اندیشه‌های رایج و دیدگاه‌های انتقادی. تهران همشهری.

ناستی‌زایی، ناصر. (۱۳۸۷). بررسی ارتباط سلامت عمومی با اعتیاد به اینترنت. *طیب شرق*، ۱۱ (۶)، صص ۵۶-۷۲.

Gerbner, G. (1994). Mass Media and Human Communication Theory, in Dance. F.E.X. (ed.), **Human Communication Theory**, New York: Holt, Rinehart & Winston.

Kraut, R.; Kiesler. S. & Boneva, B. (2002). The Internet Paradox Revisited. **Journal of Social**, Issuen, 58, Pp. 49-74.

Piatila, V. (1977). **on the Effects of Mass Media: some Conceptual View Grenaa: GMT.**

Sanders, Ch. E.; Tiffany, M.; Field, M. D. & Kaplan, M. (2000). The Relationship of Internet use to Depression and Social Isolation among Adolescents. **Journal of Adolescence**, 35, Pp. 237-242.

Windahl, S.; Signitzer, B. & Olson, J. T. (1992). **Using Communication Theory; an Introduction to planned Communication**, Sage Publication, Inc.

Young, KS. & Rodgers, RC. (2000). The Relationship Between Depression and Internet Addiction. **Cyberpsychol Behav**, Pp. 8-25.